

Роман Мельник

ПРОБЛЕМА БУДІВНИЦТВА ЗБРОЙНИХ СИЛ УНР У ТЕОРЕТИЧНИХ РОЗРОБКАХ ВСЕВОЛОДА ПЕТРІВА

Стаття присвячена аналізу теоретичних поглядів відомого військового діяча, генерал-хорунжого Армії УНР В. Петріва. Досліджено основні положення напрямку військового будівництва і шляхи впровадження ідей у загальну систему військової доктрини Української Народної Республіки.

Ключові слова: *теоретична розробка, військова доктрина, Армія УНР, В. Петрів.*

В історії кожного народу є періоди, що ставлять перед ним доленосні завдання, від яких залежить ціла епоха його подальшого розвитку та існування. Саме тоді надзвичайно актуальним стає звернення до історичного досвіду минулого. Його знання не лише відкриває перспективу в практичній діяльності, а й дає змогу врахувати та уникнути помилок, допущених у той час.

Від розбудови власної національної армії залежить безпека державотворення, а знання і розуміння історичного розвитку українського війська та суті процесів його відродження, що розгорнулись у наш час, допомагають при його створенні. Адже без міцної боєздатної армії жодна країна не лише не може гарантувати свого суверенітету, але і провадити незалежну міжнародну політику. Дуже важливим є виявлення закономірностей, тенденцій військового будівництва в Україні у період створення Української Держави на початку ХХ ст., яке було тісно пов'язане із проблемою розробки воєнної доктрини*.

Особливу увагу при розгляді проблеми розробки воєнної доктрини привертають воєнно-наукові та мемуарно-аналітичні праці української військової еміграції. Опинившись внаслідок поразки визвольних змагань 1917–1921 рр. за межами Батьківщини, насамперед у Польщі, Чехословаччині, Німеччині та Франції, широкий загал високоосвічених і збагачених фронтовим досвідом військовиків зумів у короткий термін самоорганізувати, створити еміграційні комбатантські структури, серед них – Українське воєнно-історичне товариство (1920–1939) й заснувати власні видання. Лев Шанковський, ветеран УГА й відомий історіограф, зазначав, що саме вони заснували українську історичну науку, використовуючи свій потужний інтелектуальний потенціал. Цієї самої думки дотримувався наддніпрянець – емігрант Олександр Оглоблін, який стверджував, що репрезентація української історіографії у світі фактично припала на долю еміграції.

Збройна боротьба українського народу за державність у першій половині ХХ ст. висунула з народних низів та середовища національно свідомої еліти талановитих військово-політичних діячів, яких революційна хвиля поставила в епіцентр битв за незалежність і соборність України. Однак упродовж сімдесятирічного існування комуністичний тоталітарний режим доклав чимало зусиль, щоб спотворити образ борців за самостійну незалежну Україну. Радянська історіографія, ігноруючи аспекти національного державотворення, розглядала революційні процеси в Україні як складову більшовицького перевороту в Росії, а національно-державні утворення – Центральну Раду, Гетьманат і Українську Народну Республіку (УНР) – визначала як “контрреволюційні та антинародні режими”. Відповідно висвітлювалися і їхні військово-політичні діячі. Політичний супротивник в історичних працях радянського періоду був здебільшого безликим. Допускалися згадки лише про окремих найодіозніших, на погляд радянських істориків, осіб: Симона Петлюру, генерала Михайла Омеляновича-Павленка, отаманів Юрка Тютюнника і Нестора Махна.

Розвиток історичної науки в незалежній Україні засвідчив чималі здобутки дослідників новітньої доби. Завдяки сприятливим умовам історики створили потужний пласт наукових робіт, які розкривають проблему військового будівництва періоду революції 1917–1920 рр. До таких робіт можна віднести праці В. Голубка, М. Литвина, Ю. Науменка, Б. Якимовича, В. Сергійчука, В. Кондратюка [1–6]. Але поряд з цим пропущено дуже важливий момент у творенні національної армії, пов'язаний із розробкою військової доктрини українською військовою еміграцією у міжвоєнний період. Тому ця тема викликає зацікавлення і потребує докладнішого вивчення.

* Воєнна доктрина — система офіційних поглядів і положень, що встановлює напрямок військового будівництва, підготовки країни та її Збройних сил до війни, способи та форми її ведення. Воєнна доктрина виробляється і визначається політичним керівництвом держави. Основні її положення складаються та змінюються залежно від політики і суспільного устрою, рівня розвитку продуктивних сил, нових наукових досягнень і характеру очікуваної війни.

Основи воєнної доктрини УНР у своїх працях подав В. Петрів, військовий міністр і начальник Генерального штабу армії. Він народився у родині військового російської царської армії. Батько Всеволода Микола Вернер-Петров, уродженець Петербурга, був капітаном російської армії (згодом генерал-майором), дід якого, вояк Карла XII, брав участь у Північній війні, потрапив у полон до російського царя Петра I, від чого й отримав прізвище Петров. Мати, Олександра, була норвезького походження – з дому Стрільман, народжена в селі Бурти на Чернігівщині. Закінчив Київський кадетський корпус (1900), Павловське Вище військово училище в Петербурзі (1902), Миколаївську академію Генерального штабу (1910). На фронтах Першої світової війни обіймав штабні посади у різних частинах. У 1917–1920 рр. брав активну участь у роботі Збройних сил УНР та Української Держави. Після падіння Директорії перебував в еміграції у Польщі та Чехословаччині. У 1922-1923 рр. – викладач військової історії на курсах старшин УНР у Каліші. З 1923 р. і до початку Другої світової війни – професор воєнної історії в Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова у Празі, член Українського історико-філологічного товариства [7, с. 3].

З перебуванням на еміграції В. Петрів натхненно починає працювати над розробкою воєнної доктрини, яка б показала правильний напрямок будівництва українського національного війська. Еміграційний період теоретика був пов'язаний із глибоким теоретичним аналізом і переосмисленням досвіду визвольних змагань 1917–1921 рр. Тому, розглядаючи проблему розробки військової доктрини УНР, потрібно виділити такі блоки питань, на які звертав увагу теоретик при розробці планів побудови боєздатної армії: по-перше, треба виокремити основні напрямки військового будівництва у теоретичних поглядах В. Петріва; по-друге, потрібно визначити головні її складові; по-третє, з'ясувати її характер.

Основні напрямки військового будівництва у теоретичних розробках В. Петріва доцільно розглянути разом з його усвідомленням ролі армії у державотворенні. Армія, на його думку, є тим чинником, який допомагає націям творити свою державність. За його твердженням, не менш важливим елементом у закладенні підвалин національної військової доктрини є місце Збройних сил у системі загальнодержавного будівництва. Армія у цьому має відігравати провідну роль. Наявність міцної, дисциплінованої армії, за переконанням В. Петріва, є ознакою зрілості та сили національної держави: “Військо – це шляхетне вино нації” [7, с. 15]. Він особливо наголошував на тому, що в справі організації армії потрібно керуватися державними інтересами, щоб вона стала національною силою, на яку міг би спертися народ у своїх державницьких прагненнях.

В. Петрів у статті “Можливий впоряд українського війська” зазначав: “Виходячи з досвіду вісімнадцятих років існування нашого народу головні вимоги його духа, спробуємо влити їх в головні засади законів, які забезпечили б нам армію сучасного типу” [8, с. 112]. У своїх твердженнях генерал акцентує увагу на найважливіших компонентах, що на них повинна спиратися воєнна доктрина Української Народної Республіки. До цих компонентів він відносить: методи комплектування армії; навчання та підготовку командного й особового складу війська; підготовку мирного населення до військових сутичок.

Щодо організації армії, В. Петрів у своїх студіях визначав зразки, за якими могли б формуватися майбутні Збройні сили Української Держави. Найкращим, на думку теоретика, була модель створення армії на міліційній основі. Це чітко простежується у пунктах законів, що їх він пропонував взяти до уваги при формуванні єдиної військової доктрини. Теоретик висунув сім головних засад законів, які б визначали напрямки розбудови армії національного зразка.

Перший пункт законопроекту зосереджувався на “обов'язковості всіх громадян української землі при потребі захисту держави ставати до зброї”, при цьому особливо наголошувалося на тому, хто ж може вважатися громадянином держави і при доконечній потребі бути змобілізованим до лав захисників України: “Повноправним громадянином визнається той, хто досягнувши певний вік, складе іспит із умілості володіти персональною зброєю і із знання головних підвалин військової справи” [8, с. 112]. Тому, на думку теоретика, найкращою системою військової освіти буде принцип об'єднання загальної освіти з військовою, яка буде побудована на основі “програми, складеної міністерствами освіти і військовим”.

У другому пункті В. Петрів подає програму формування військових об'єднань, спрямовану на організацію окремих міліційних структур: “щоб населення кожного повіту творило своє окреме міліційне об'єднання – паланку, поділену на декілька дрібних одиниць. Усіма паланками і їхніми відділами з військового боку повинен керувати начальник – отаман. Ці паланки у мирний час до служби не залучаються, але усі громадяни даної паланки є включеними до реєстру із розподілом за посадами і об'єднаннями” [8, с. 112]. При цьому генерал визначав прямі обов'язки отаманів цих паланок, які мали стежити за наданням військових знань своїм підлеглим. Керівникові паланки дозволялося позбавляти громадянських прав тих людей, які відмовлялися нести військову службу. В. Петрів наголошував: “Всі паланки підлягають міністерству внутрішніх справ і можуть бути задіяні під час військових дій на підставі законів, які видає народне представництво. За таким принципом декілька паланок на основі розпису, складеного міністерством військовим чи внутрішніх справ, затвердженого народним представництвом, поповнюють один і той самий піший козацький полк, надсилаючи контингенти до

організаційних об'єднань полка" [8, с. 112]. Своєю чергою, під час проведення мобілізації паланки мали надавати певну кількість рекрутів до даного полку, за так званим мобілізаційним планом. З проголошенням війни кожна паланка повинна була формувати для свого полку запасний курінь, який мав підпорядковуватися командирові полку.

Третій пункт цього проекту стосувався кінних частин та частин спеціального призначення. За цим положенням: "Кінні частини та частини спеціальні формуються з тих же паланок, що й піші полки, а для того паланки розписують і по тих кінних і спеціальних частинах, які вони мають поповнювати" [8, с. 113]. Щодо паланок, то вони повинні відправляти до даних частин поповнення військового складу як у мирний, так і у воєнний час.

У четвертому пункті В. Петрів акцентує увагу на резерв військовозобов'язаних, який паланка має направляти в кінну або пішу гритьбу* чи в гритьбу спеціальних родів військ [8, с. 113].

П'ятий пункт стосувався призначення міліційних посад у паланках, в яких призначення на посади відбувалися за вибором: "як земські, але лише з тих людей, що пройшли повний військовий вишкіл у козачих частинах чи частинах гритьби, обов'язково в муштрі й обов'язково досягнувши там найвищий ступень козачих ранг для посад міліційних нижче командира сотні й старшинської ранги – для посад отамана сотні та вище, й булавної старшини – для отамана паланки" [8, с. 113]. Ввесь розпорядок у паланках та в міліційних відділах і всі військові справи, зазначав В. Петрів, ведуть отамани як члени загальногромадських колективів даних осель, повітів та волостей.

У шостому положенні зазначається про обов'язковість до старшинської служби в паланках. Усі юнаки, які здобули загальну вищу освіту, зобов'язувалися пройти військову муштру в козачих полках або в полках гритьби й отримати фаховий вишкіл у спеціальних школах. Після закінчення цього вишколу вони мали перебувати на порахунку козачого полку відповідно до роду війська й паланки, в якій живуть. "А ті, які схочуть піти в реєстрову старшину чи підстаршину, мусять: а) мати всі громадянські права, чи то середню освіту, б) бути приписані до якоїсь паланки, в) пройти козачий скорочений вишкіл у частинах козачих чи гритьби відповідно до роду зброї, г) закінчити фахову старшинську чи підстаршинську школу" [8, с. 113].

Сьоме, заключне, положення розкривало життя частини гритьби, які, за словами В. Петріва, повинні існувати на основі окремих постанов, затверджених законним шляхом і державною владою. "От коротенький нарис того, що може бути в нас, коли ми захочемо збудувати військо на національних підвалинах, освячених споконвічною традицією" [8, с. 113].

Значну увагу при розробці питань національної воєнної доктрини В. Петрів відводив проблемі психологічної підготовки населення, яке є рушійною силою під час розв'язання збройного конфлікту. Це питання висвітлене на сторінках курсу лекцій, підготовлених В. Петрівом для Українського інституту громадознавства у Празі під назвою "Про підготовку до війни". Виходячи з того, що майже всі міждержавні війни розпочинаються і проводяться в інтересах держави, а точніше, в інтересах панівних верств, класів чи навіть партії, а не в зацікавленнях простого люду, генерал зауважує: "...при потребі захисту своєї держави до зброї стають абсолютно всі верстви населення". Теоретик ставить питання, що рухає простим людом: заради чого вони борються? І сам відповідає – заради ідеї [9, с. 60]. Отже, правильно поставлена ідея боротьби є певним чинником успішності у війні.

Не менш важливим психологічним елементом при підготовці населення до війни є вироблення поваги в суспільстві до армії, військової сили і людей, що несуть службу у війську: "Виховання почуття шани до військових є одним із могутніх засобів психічної підготовки до війни. Окруження військових професіоналів ареалом подвижників у боротьбі за інтереси народу та захисників нації підносить не лише войовничість армії, але й цілого людського колективу, якому нібито ця армія належить" [9, с. 60].

Крім цих міцних форм психологічних впливів, В. Петрів виокремлює ще одну не менш важливу складову, яка здійснює загальне піднесення войовничості нації, – це творення військових і напіввійськових організацій серед молоді.

Теоретик, визначивши головні методи, що ними досягається психологічна підготовка мас до війни, водночас з'ясовує, які способи потрібно використовувати для цієї підготовки, виділивши такі, як: "література, преса, плакати, словесна агітація та пропаганда" [9, с. 61]. Література, на його думку, може підготовлювати войовничі настрої у війську, а твори патріотичного характеру виховують вояцький дух у юнацтва [9, с. 61]. Цей спосіб, визнає теоретик, діє повільно, проте невпинно і глибоко. Преса, за його словами, спосіб більше штучний, але разом із тим пряміший.

Отже, психологічна підготовка провадиться через літературу, пресу, плакати та усну пропаганду, шляхом плекання войовничості і піднесенням поваги до військової справи і армії та створенням напіввійськових організацій, є важливим чинником при виборі правильних шляхів формування Збройних сил.

Не менш важливого значення при підготовці до війни В. Петрів надавав політичній готовності до боротьби. Виходячи з того, що сучасна боротьба ведеться не лише на військовому, але й на

* Гритьби – невеликі військові формування в державних центрах та на кордоні, які дієздатні під час воєнного часу.

політичному і економічному фронтах, він зазначав: “політична підготовка до війни мусить полягати у створенні найсприятливіших для війни взаємовідносин суспільних мас як в середині держави, так і в міжнародних відносинах” [9, с. 62].

Підсумовуючи, В. Петрів дає чітке визначення терміна війни: “Війна – збройна боротьба за ліпше існування (фактичне чи уявне) між людськими колективами, яка є продовженням боротьби політичної та яка виникає психологічно, коли сторони, що борються, не бачать іншого засобу налагодження та коли суспільні зв’язки між ними порвані” [10, с. 74].

При формуванні власної думки щодо доцільності створення Збройних сил держави теоретик враховував її національні інтереси. Він наголошував на тому, що створення надійного війська для оборони нації можливе тоді, коли устрій і політика армії будуть співзвучні з прагненням та бажанням найширших політично-активних мас нації. Але разом з тим, на думку генерала, устрій війська буде то міцніший, що більше він відповідатиме національним традиціям щодо способів створення Збройних сил.

Першим питанням при формуванні національної армії, вважав теоретик, є проблема наближення керівної старшинської верстви до мас, тобто усупільнення офіцерських кадрів.

Поряд з цим, плекаючи ідею створення української військової академії, генерал В. Петрів вважав, що найкраще здійснювати підготовку військових кадрів на спеціальних факультетах при університетах, що б усупільнювало військові знання. Теоретик зазначав: “...першою вимогою для вишколу демократичної старшини є його усупільнення: не мусить бути окремих кадетських корпусів, а середню освіту майбутній старшина мусить побирати в загальній єдиній школі, а спеціальні військові знання в фаховому факультеті університету, в якому загальноосвітні науки всім викладатимуть професори університету, а спеціальні – професори військового факультету” [11, с. 58]. Курс навчання мав би становити 6 місяців, за цей час слухачі здобули б мінімальні теоретичні та практичні знання, які були необхідні штабним старшинам. В. Петрів визнавав, що “для тих велетенських завдань, які будуть у штабі, що відбудовуватимуть армію великої незалежної України, таких знань замало, і ми знову примушені заликати чужих фахівців, вартість яких вже нам відома по досвіду нашої боротьби” [12, с. 4]. Ось чому він, коли вже навіть і не був начальником Генерального штабу УНР, ставив питання “підготувати більше ґрунтовно майбутніх старшин Українського Генштабу, вможлививши їм закінчення вищих військових шкіл за кордоном” [12, с. 4].

Для повноцінного функціонування згаданих курсів треба було мати відповідні програми з історії військового мистецтва, які теоретик сам взявся складати, перебуваючи на чужині. Зважаючи на безініціативну позицію багатьох фахівців, які перебували в таборах інтернованих, В. Петрів почав “читати на штабових курсах лекції аж по трьох галузях знань, а саме: військовій адміністрації (будова і комплектування армії, проходження в ній служби, підготовка старшинського та підстаршинського складу, закони, які нормують життя армії, взаємовідношення козаків і старшин, взаємини армії і населення), історію військової штуки, де все це можливо підтвердити прикладами і наслідками тих чи інших помилок і забобонів під час боїв і тактику техніки...” [12, с. 5].

Великий практичний досвід військовика та глибокі знання давали змогу В. Петріву розпочати підготовку широкомасштабної праці з теорії оборони нації. У тезах майбутніх викладів він накреслив головні моменти, що на них має звертати увагу кожен військовик, який цікавиться історією своєї державності. Так, у розробленій програмі військової історії України до своїх лекцій для слухачів Українського інституту громадознавства у Празі В. Петрів пояснював значення курсу для студентів Педагогічного інституту: “а) історія кожного народу є в великій частині історія його збройних змагань; б) справжні та модерні армії є озброєний нарід; в) лише той нарід може перенести завойовничі інстинкти сусідів, який буде мати армію, персякнуту почуттям національної гідності, спорідненості з головною масою населення та розуміння свого національного обов’язку; г) армія такого типу не може бути вихована в казармах, а лише в народних школах; д) щоби виховати таку армію, учительство мусить добре знати військову старовину свого народу та його військову традицію, яка у кожного народу є відрубна і майнування якої від чужинців є шкідливою” [13, с. 17].

Реалізація військової доктрини УНР, на думку В. Петріва, має здійснюватись у два етапи: перший – звільнення частини української території від окупантів; другий – закріплення збройних здобутків національної державності на всіх етнічних українських землях. Звідси випливало, що українська військова доктрина повинна мати наступальний характер.

Отже, у своїх теоретичних розробках В. Петрів здійснив спробу закласти підвалини військової доктрини УНР. В узгодженості політики і стратегії, всебічній підготовці армії та населення до військової служби генерал вбачав запоруку успіху в боротьбі за утвердження незалежної соборної Української Держави.

Ідея В. Петріва щодо створення власного потужного потенціалу не втратила актуальності і нині, оскільки її реалізація могла б позбавити національну військову доктрину від впливу несприятливих політичних чинників, зробити її прогнозованою, відповідною українським державним інтересам.

Література

1. Голубко В. Питання військової доктрини УНР у практичній діяльності та теоретичній спадщині С. Петлюри / В. Голубко // Ефективність державного управління. — 2002. — Вип. 1-2. — С. 137–142. — Бібліогр.: с. 142.
2. Коляничук О. Українська військова еміграція у Польщі 1920–1939 рр. / О. Коляничук — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2000. — 274 с. — Бібліогр.: с. 231–257- ISBN 966-02-1612-2
3. Кондратюк В. Українська революція: здобутки і втрати в державницьких змаганнях (1917–1920) / В. Кондратюк, С. Буравченкова; Навчальний посібник — Київ, 1998. — 286 с. — Бібліогр.: с. 286.
4. Литвин М. Збройні Сили України I пол. XX ст. Генерали і адмірали / М. Литвин, Ю. Науменко; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. — Львів; Харків: «В-цтво «Сага», 2007. — 244 с.; іл., протр. — Бібліогр.: с. 24-25. — ISBN 978-966-2918-12-0
5. Сергійчук В. Будівничий самостійної України / В. Сергійчук; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Центр українознавства. — Київ: ПП Сергійчук М. І., 2006. — 64 с. — Бібліогр. в кінці розд. та в тексті. — ISBN 966-2911-01-4
6. Якимович Б. Збройні сили України: нарис історії. / Б. Якимович — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, «Просвіта», 1996. — 360 с. — Бібліогр.: с. 354–360.
7. Сергійчук В. Своєї честі не віддам нікому: Військово-історичні праці. Спомини / [упоряд. Сергійчук В.]; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Центр українознавства, ЦДАВОВ та управління України, ЦДАГОУ, УВАН у США. — Київ: Поліграфкнига, 2002. — 640 с. — Імен. покажч.: с. 624–637. — ISBN 966-530-110-1
8. Петрів В. Можливий впоряд українського війська. Військово-історичні праці. Листи / [упоряд. В. Сергійчук]; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Центр українознавства, ЦДАВОВ та управління України, ЦДАГОУ, УВАН у США. — Київ: Поліграфкнига, 2002. — 640 с. — Імен. покажч.: с. 624–637. — ISBN 966-530-110-1
9. Петрів В. Про підготовку до війни. Військово-історичні праці. Листи / [упоряд. Сергійчук В.]; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Центр українознавства, ЦДАВОВ та управління України, ЦДАГОУ, УВАН у США. — Київ: Поліграфкнига, 2002. — 640 с. — Імен. покажч.: с. 624–637. — ISBN 966-530-110-1
10. Петрів В. Оборона держави. Військово-історичні праці. Листи / [упоряд. В. Сергійчук]; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Центр українознавства, ЦДАВОВ та управління України, ЦДАГОУ, УВАН у США. — Київ: Поліграфкнига, 2002. — 640 с. — Імен. покажч.: с. 624–637. — ISBN 966-530-110-1
11. Петрів В. Старшинський склад української демократичної армії. Військово-історичні праці. Листи / [упоряд. В. Сергійчук]; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Центр українознавства, ЦДАВОВ та управління України, ЦДАГОУ, УВАН у США. — Київ: Поліграфкнига, 2002. — 640 с. — Імен. покажч.: с. 624–637. — ISBN 966-530-110-1
12. Сергійчук В. Багнетом і пером у боротьбі за українську державу Військово-історичні праці. Спомини / [упоряд. В. Сергійчук]; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Центр українознавства, ЦДАВОВ та управління України, ЦДАГОУ, УВАН у США. — Київ: Поліграфкнига, 2002. — 640 с. — Імен. покажч.: с. 624–637. — ISBN 966-530-110-1
13. Петрів В. Програма вступної лекції по військовій історії України. Військово-історичні праці. Листи / [упоряд. В. Сергійчук]; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Центр українознавства, ЦДАВОВ та управління України, ЦДАГОУ, УВАН у США. — Київ: Поліграфкнига, 2002. — 640 с. — Імен. покажч.: с. 624–637. — ISBN 966-530-110-1

The paper analyzes theoretical views of the famous military figure, General-Army cornet UNR V. Petriv. The basic position towards military development and implementation of ideas in ways the general system of doctrine Ukrainian National Republic.

Key words: Theoretical development, military doctrine, Army UNR, V. Petriv.